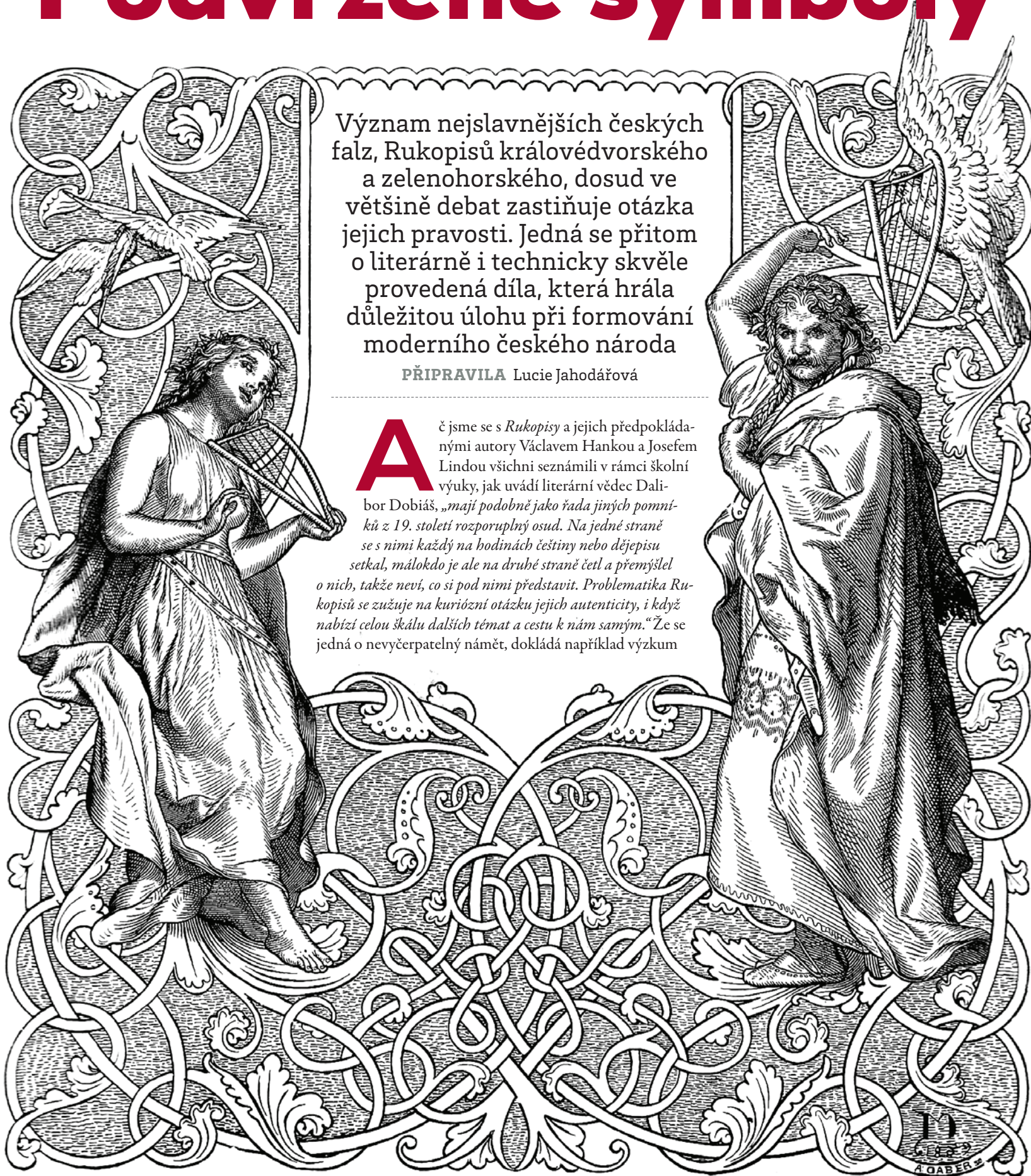

Podvržené symboly

Význam nejslavnějších českých falz, Rukopisů královédvorského a zelenohorského, dosud ve většině debat zastihuje otázka jejich pravosti. Jedná se přitom o literárně i technicky skvěle provedená díla, která hrála důležitou úlohu při formování moderního českého národa

PŘIPRAVILA Lucie Jahodářová

Ač jsme se s *Rukopisy* a jejich předpokládanými autory Václavem Hankou a Josefem Lindou všichni seznámili v rámci školní výuky, jak uvádí literární vědec Dalibor Dobíáš, „mají podobně jako řada jiných pomníků z 19. století rozporuplný osud. Na jedné straně se s nimi každý na hodinách češtiny nebo dějepisu setkal, málokdo je ale na druhé straně četl a přemýšlel o nich, takže neví, co si pod nimi představit. Problematika Rukopisů se zužuje na kuriózní otázku jejich autenticity, i když nabízí celou škálu dalších témat a cestu k nám samým.“ Že se jedná o nevyčerpatelný námět, dokládá například výzkum

zaměřený na zdokumentování jejich současného stavu, který před třemi lety zahájilo k příležitosti 200. výročí nálezů *Rukopisů* Národní muzeum, nebo následující rozhovor, v němž jsme se s doktorem Dobiášem těmto velkým literárním dílům věnovali podrobněji.

TEXTY DÁVNOVĚKU

? Domnělé staročeské veršované památky, jež měly dobou svého vzniku sahát hluboko do středověku, byly objeveny na počátku 19. století, kdy zřejmě došlo také k jejich vytvoření. Proč zrovna tehdy?

Kdy a v jakém kruhu *Rukopisy* vznikly, dosud zcela přesně nevíme a řadu detailů si budeme nanejvýš domýšlet i v budoucnosti. Oba nálezy stojí každopádně na jedné z křížovatek české literatury, v závěru desátých let 19. století. Tehdy český písař autoři totiž začali manifestovat, že krásná literatura není jen systém řídicí se osvětskou učeností, a dožadovali se přímého dialogu s publikem, anebo, jak se alespoň domnívali, obnovy své společenské role. *Rukopisy* představovaly významné novum i projev nově se vymezujícího vztahu učenosti a básnictví. Je to zřejmě obzvláště, zkoumáme-li jejich vztah k *Ossianovým zpěvům*, „překlady“ staré gaelské poezie z básně ve skutečnosti skotským literátem Jamesem Macphersonem v 18. století, a jiným předloham a protějšků. Kolik filologických zna-

« Postavy „Rukopisu královédvorského“ na detailu obálky od Josefa Mánesa z roku 1861

lostí museli jejich autoři uplatnit! Dlužno podotknout i to, že řada autentických rukopisů ještě nebyla známa a jiné pro současníky neměly stejný význam jako pro nás. Pro mladé romantické autory tak například překlad bible do češtiny, jakožto jednoho z prvních živých evropských jazyků, nebyl zdaleka tak podstatný jako oživení starobylé historie a bardů.

? Takže neexistovalo dost původních středověkých písemných pramenů, a proto bylo třeba nějaké vytvořit?

Některé v té době ještě nebyly objeveny. Příkladem může být jedno z nejvýtečnejších literárních děl českého středověku, *Život svaté Kateřiny*. Jednalo se však i o způsob uvažování o dávné minulosti vůbec, o dokazování, že i staří Slované a mezi nimi Češi měli svoji epiku, která by byla srovnatelná s vzorovými Homérovými díly a obsahovala v sobě právní, mytologické, kulturní a další kořeny jejich existence. Rekonstrukce minulosti vycházela ze soudobých proměn historické vědy, ze zmínek kronik o starobylých zpěvech a z dosud živých obrazů potírání „heretické“ české minulosti a jejich stop. *Rukopisy* samy o sobě by sotva tolik rezonovaly: byly vytvořeny

tak, že mířily k jádru otázek, které si zdělanci tehdy kladli, a *Rukopis královédvorský* (RK) navíc tak precizně a obezřetně, že představy o dávné minulosti nevyhrocoval, ale spíše do nich zapadal. Až poté, co měl ohlas a podpořily ho první autority, se objevil druhý, radikálnější *Rukopis zelenohorský* (RZ).

? Byl proto RZ přijíman problematičtěji?

Ano, RK byl Josefem Dobrovským a dalšími autoritami datován na přelom 13. a 14. století, kdy se rozvíjí novočeské básnictví, a působil tak, třeba jako pozůstatek starší školy, důvěryhodně. Naproti tomu RZ se jazykem i v představách o minulosti stavěl do mnohem starší doby. Někteří ho datovali přímo do časů Libušiných, které opěvuje. RZ

KDO JE

PhDr. Dalibor Dobiáš, Ph.D. (* 1977)

Literární vědec, který se zaměřuje na českou literaturu 19. a 20. století a její střeoevropské kontexty. Je absolventem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, vedoucím oddělení pro výzkum literatury 19. století Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Působil jako hostující profesor na univerzitách v Benátkách a Padově.

navíc obsahoval konfliktní představy o staré předkřesťanské slovanské kultuře, původním slovanském písmu, vlastní vyspělé mytologii, společenské soustavě, a co je pro počátek 19. století důležité, i o původním neněmeckém slovanském právu a jeho poslapání.

? Co z *Rukopisů* dnes můžeme vyčíst?

Rukopisy můžeme číst mnoha způsoby. Jako literární díla, která v pojetí přírody a individua využila možnosti psát jakoby duchem jiné doby, překročila hranice klasicizujícího básnictví a zapůsobila na moderní české básnictví. Není to přitom v rozporu s jejich společenskými funkcemi. V *Rukopisech* lze hledat také konstrukci vlastní identity „proti cizím“: vystupují v nich Poláci, Sasové, Tataři a další. Z toho důvodu bývá někdy RK vykládán jako dílo „protiněmecké“, s čímž však nelze tak docela souhlasit. Neměli bychom již do doby vzniku *Rukopisů* přenášet jejich zneužití pozdější dobou

▣ Portrét Václava Hanky od Antonína Machka z roku 1821

« Josef Dobrovský na dobovém portrétu od Františka Tkadlíka

» Libuše soudí Chrudoše a Staglava

✦ **Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou od Mikoláše Alše (1895)**

a sám bych si dovolil tvrdit, že na počátku šlo hlavně o posílení identity ohroženého společenství.

V případě RK vystupuje modelové staročeské společenství jako poměrně spravedlivé a svobodně organizované. Na základě této soudržnosti, upevňované jeho bardy, a vyšší humanitní ideje odráží vnějšího nepřitele. Pokud jde o básně o Jaroslavovi, jsou to Tataři, u Záboje zase zřejmě Frankové. Obojí mimochodem patří k příčinám zhouby staré dobré slovanské kultury, které ve svých vliv-

» **Karikatura Masaryka v roli oponenta pravosti RKZ (1894)**

ných výkladech o Slovanech zdůraznil německý filozof Herder. Současně v lyrických ženských písních zaznívá přirozený cit, mírumilovnost a láska českého společenství, ona idylická rovina známá z děl první poloviny 19. století. A tím se vracíme zase k literatuře.

? V čem ještě byl obsah *Rukopisů* poplatný 19. století?

Takových motivů by se našla celá řada a uplatnily se mimo jiné v diskusi o jejich autenticitě. U RZ třeba narážíme na obraz centralizovaného uspořádaného státu, v němž zve Libuše kmety na sněm. To společně se způsobem hlasování a dalšími aspekty odpovídá mnohem více představám doby nálezů *Rukopisů* než té Libušině. Dalším výrazným prvkem bylo okouzlení pohanstvím, typické pro období romantismu, nikoliv pro věčiči českého básníka přelomu 13. a 14. století. Pro něj přece představovali pohané barbary, nevzdělance.

VZESTUP A PÁD

? *Rukopisy* se poměrně záhy zařadily k nejvydávanějším, ale také nepřekládanějším českým dílům. Čím to, že byly tak populární?

Ve své době dokonce nejvydávanější a nepřekládanější byly. Může působit překvapivě, že po této stránce zastínily třeba Máchův *Máj*. V první polovině 19. století ovšem představovaly spíše elitní fenomén, předmět prvních národně českých „iniciací“, nesených i myšlenkou přirozenějších poměrů a sociální spravedlnosti, zájmem o jiné blízké národy, a posléze také předmět vyhrocujících se obran proti Němcům, Židům či národním odrodilcům. Od poloviny 19. století se již *Rukopisy* memorovaly masově, ať v rámci výuky, slavností nebo národního tisku. V tom okamžiku ale přestávají působit jako vlastní dílo a posilují především svoji funkci národního symbolu.

? Od objevu *Rukopisů* po vystoupení T. G. Masaryka s jejich kritikou šlo o poměrně dynamické období, jak se v těchto událostech proměňovala role RKZ?

Na tomto místě bych rozlišil RK a RZ. Ústředním motivem RK bylo připomenout, že Češi měli vyspělé básnictví ve svém jazyce přinejmenším již ve vrcholném středověku, a zároveň podtrhnout, že jednota a svornost představovaly zásadní hodnoty tehdejšího společenství. Tento odkaz pak rezonoval mezi

Čechy a českými Němci přinejmenším do poloviny 19. století a pojal se s přesvědčením, že RK je autentický. Teprve na konci neoabsolutismu padesátých let, kdy se dotvářely národnostní antagonismy v podobě, jak je známe z druhé poloviny 19. století, došlo k prvnímu velkému sporu o RK. *Rukopis* tehdy sice již figuroval jako pomník, na druhé straně však stále inspiroval například mánesovskou představu o české vizualitě. V roce 1886 pak už tolik nešlo o samotné *Ruko-*

pis jako o vnímání staršího historismu a jeho představitelů. V případě RZ byla od počátku problematická jeho vyhraněnost v projekci staré neněmecké kultury Slovanů a jejich vysokých hodnot.

Je zajímavé, že prosazení pro nás až příliš samozřejmé zkratky RKZ jako jednoho celku napomohli proti Josefu Dobrovskému polští a ruští nadšenci pro věc slovanství. Zejména po smrti Josefa Dobrovského se příslušný kód vrátil zpět do Čech a získal poněkud ambivalentní hodnotu: RZ totiž projektoval mlhavé představy RK o starých vyspělých pohanských Slovanech do starší minulosti, ale současně k RK a českému národnímu programu vůbec přitahoval i vyhrocenou kritiku. Je příznačné, že část umírněných českých vzdělavců se otázce RZ spíše vyhýbala.

? Jak masarykovská kritika poznávala vnímání obou textů?

Bezprostředně šlo o konflikt politických programů i uměleckých tendencí, které byly spojeny se společenskými a politickými představami. Řada intelektuálů v něm vystupovala opravdu aktivně. Obavy, že se pádu *Rukopisů* chytí němečtí odpůrci a vskutku ničivě navážou

UMĚNÍ

UKOPISY INSPIRUJÍCÍ

Pokud bychom hledali odraz *Rukopisů* v umění, stačí se podívat na Mánesovy a Alšovy ilustrace či výzdobu Národního divadla v Praze, nebo si poslechnout Smetanovu *Libuši*. Konfrontovat s *Rukopisy* se ale jako skladatel musel už Václav Jan Tomášek, protože se myslelo, že jejich písně byly původně zpívány, a proto vyvstala otázka, jakým způsobem je doprovodit hudebně. V literatuře měly velký význam například pro mladého Karla Hynka Mácha, který začínal jako německojazyčný básník a svůj vztah k českojazyčnému básnictví skrze ně postupně nalézal. V první polovině 19. století je nicméně jejich ohlas patrný takřka u všech autorů.

» **Budova Národního divadla je dodnes živou připomínkou „Rukopisů“**

na starší publicistiku spojující existenci českého národa čistě se lží, se každopádně nenaplnily: *Rukopisy* již takovým fundamentem nebyly a hlavně doba žila současností. Pro českou společnost nicméně představoval pád *Rukopisů* velký šok a započalo zhruba pětadvacetileté období, kdy se z obou nálezů stalo do značné míry tabu. Za této situace rostl mýtus o iniciačním významu útoku na ně ze strany T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků. Vyčleňoval *Rukopisy* z nadnárodních souvislostí, převáděl je na otázku české vědecké cti. Jeho protějškem byl mýtus, že se přece jen o padělky nejedná a že jejich kritika způsobila těžké škody českému národu (sporu o *Rukopisy* jsme se blíže věnovali v ŽH 10/2016).

Rukopisy jsou součástí otázky naší identity: kde jinde by se mohl stát „největší osobností“ Jára Cimrman?

MYSTIFIKAČNÍ ÉRA

? Neustále mluvíme o *Rukopisech*, ale ve stejné době vznikla i jiná falza...

Mystifikace se stala už v 18. století jedním z tvůrčích postupů, které dotvářely koncepty fikce, umocňovaly dialog s publikem. Známy je Potockého *Rukopis nalezený v Zaragoze* nebo Diderotova *Jepiška* založená na „dopisech“ řeholnice. Stejně tak autoři *Rukopisů* dokázali tvůrčím způsobem pracovat s kronikami, které byly ještě pro starší osvícence především předmětem kritiky, anebo se současnou romantickou folkloristikou. Nikoli náhodou proto u nás vznikly nejen oba nálezy, ale třeba i falešné velkomoravské mince, ba dokonce neexistující autorky a další, s *Rukopisy* jen volně spjaté výtvořky. Literární vědec Vladimír Macura hovořil o mystifikačním momentu kulturotvorného úsilí národního obrození, já bych hovořil o mystifikačním rázu doby i v evropských souvislostech, které jsou často osvětlovány až dnes, a o společných praktikách dobarvujících i autentická díla. Situace toho či onoho společenství byla přitom odlišná, jednalo se tak kupříkladu i o různé falešné dokumenty či mystifikace nesené ryze esteticky.

? Kdybychom srovnali *Rukopisy* s díly, jimž se chtěly vyrovnat, jak uspěly? Jedná se o širokou rodinu děl, která zahrnuje jak zmíněná autentická středověká díla typu

německé *Písně o Nibelunzích*, dotvářené folklorní pozůstatky zpěvů na způsob finské *Kalevaly*, tak díla mystifikační či autorská. Celá tahle rodina se stávala předmětem interpretací, které hledaly jejich specifika, poměřovaly je různě mezi sebou, zprvu spíše se zájmem, v rámci vzájemné podpory, posléze konfrontačně. Ve srovnání s jinými díly svého druhu je u českých *Rukopisů* jedinečný již moment materiální fabrikace a jeho úroveň. Je svědectvím o vysoké úrovni tehdejší české vědy. Jejich autoři je byli schopni vytvořit na tak vysoké úrovni, že se o nich po desetiletí vedla seriózní debata. Pozoruhodná je ambivalentní role takto zhotoveného díla při rozvoji umělecké a společensko-politické tradice.

V první polovině 19. století budily *Rukopisy* vskutku velké uznání i ze strany respektovaných současníků, jako byli Johann Wolfgang Goethe nebo Adam Mickiewicz, a pojily se s představou toho, kdo vlastně Češi jsou. Ač nebyly přijímány zcela nekriticky a ne vždy zcela obstály ve srovnání třeba se srbskými zpěvy či ruským *Slovem o pluku Igorově*, stala se z nich, chcete-li, naše tehdejší národní vlajka či alespoň symbol. Ovšem i ostrá slova na adresu *Rukopisů*, která od čtyřicátých a zvláště padesátých let zaznívala kupříkladu od Karla Marxe či Friedricha Hebbela, měla širší, politický rozměr a na druhé straně pomáhala integrovat a zužovat „neprávem ohrožený“ český kolektiv a představovat o něm.

? Je to v rámci evropských mystifikačních unikátů?

Do značné míry určitě. O *Rukopisech* se nejednou psalo jako o nejvýznamnějším případě evropského ossianismu (odvozeno od *Ossianových zpěvů*), v tradici výše zmíněné rekonstrukce starých zpěvů. Jsou i součástí otázky naší identity: kde jinde by se mohl stát „největší osobností“ Jára Cimrman, komická fiktivní postava spjatá

☞ Socha Záboje a Slavoje na pražském Vyšehradě

Milníky RKZ

1817

ve Dvoře Králové nalezen RK

1818

pro zakládané Vlastenské muzeum anonymně doručen RZ

1824

Josef Dobrovský, který přivítal RK, veřejně prohlašuje RZ za falzum

1858

první velký spor o RK následuje vlna obran

1878

kritika RKZ ze strany českých badatelů otevírá moderní polemiky s domácími odpurci nálezů

1881

otevřeno Národní divadlo, jeden z nejvýraznějších pomníků RKZ v českém umění

1886

kritika ze strany T. G. Masaryka, počátek takzvaného „sporu o *Rukopisy*“

1911

nová edice RKZ od Josefa Hanuše opět kanonizuje nálezy jako díla 19. století

1932

založena Československá společnost rukopisná, středisko snah o rehabilitaci RKZ jakožto středověkých děl

1961

překlad *Rukopisů* od Kamila Bednáře zahajuje vlnu nového zájmu o oba nálezy

s řevnivými prvenstvími ve stylu 19. století? Ale *Rukopisy* mají i různé bratry a sestry.

? A jakou hodnotu mají pro současnost?

Přečtete-li si *Poslední tečku za Rukopisy* Miloše Urbana, anebo vydáte-li se třeba na derniéru hry *Zbyhoň!* na Novou scénu Národního divadla, pokaždé dostanete trochu jinou odpověď. Vždy ovšem zahrnuje také příběh, který po dvě staletí vytvářelo publikum obou nálezů. Řekl bych, že dnes, kdy ve střední Evropě nejsou vyloučeny velké iracionální manifestace na obranu symbolů – vezměme snahu doložit cizí, nepřející původce smolenské letecké havárie v Polsku – měli bychom i jemu věnovat zvláštní pozornost. ☞